

Christiane Koren: *Reisedagbok for turen til Kongsberg 1805*

Utgitt ved Yngvil Beyer

NB kilder 3:2

Nasjonalbiblioteket/bokselskap.no, Oslo 2016

ISBN: 978-82-7965-261-8 (digital utgave, bokselskap.no),

978-82-7965-263-2 (epub), 978-82-7965-262-5 (mobi)

Teksten er lastet ned fra bokselskap.no

Christiane Koren

Reisedagbok for turen til Kongsberg 1805

Utgitt ved Yngvil Beyer

NB kilder 3:2

Nasjonalbiblioteket/bokselskap.no

Oslo 2016

Christiane Korens reise til Kongsberg i 1805

I august 1805 reiste Christiane Koren med hest og vogn fra Tøyen til Kongsberg. Reisen varte i ti dager, og underveis skrev hun dagbok. Med i reisefølget var hennes mann, sorenskriver Johan Koren, og deres seksten år gamle datter Sara, «Sally». I tillegg hadde de med Peter Andreas Hertel, som var fullmektig hos sorenskriveren, og Henric Andreas Brock, prest i Nannestad. Den siste i følget var Petronelle «Nella» Margrethe Møller, en ung jente som i de senere dagbøkene bor hos Koren på Hovind.

I Korens dagbøker står ofte personlige møter i sentrum for fortellingen. Slik er det også i denne reisedagboken. I tillegg formidler hun et sterkt møte med

Udsigt fra Paradisbakken, Peter Frederik Wergmann, 1835

Nasjonalbiblioteket blds_08202

Neste dag gikk turen videre over Bragernes. Hos Madam Bagge i Storgaden 44 stoppet de, skiftet og spiste, før de reiste videre til Hoksund. Været var endelig blitt bedre. På den andre siden av sundet ligger Eger prestegård, «saa indbydende for mig», skrev hun, «men jeg følte en stærk Feberrysten, og tør ei vove mig over (...) før i Morgen». Neste morgen noterte hun også en advarsel i dagboken: «Reiser I nogensinde denne Vei, saa tag ei ind hos gl: Margrethe Pær Andersens – om hun end lever saa længe. Her er forbistret dyrt og uhyggeligt oven i Kiøbet.»

På Eger, eller Houg, prestegård møtte hun igjen vennen og sognepresten Fredrick Smidth, hennes «Egersøn», og hans kone Lise Oppen. Det var et følelsesladd møte, etter bruddet som hadde vært mellom dem. «Han kom mig, jeg ikke ham imøde – burde, kunde jeg støde den Haand, han saa venligt, med dette sønlige Blik rakte mig, tilbage? Dog, jeg skriver en Dagbog, en Reise- ingen Hierte-journal. Hvorfor ærindrer I mig ikke om det?»

Fra Eger reiste de videre til Raaen, over Fiskumvannet. Veien var så dårlig at de ble rodd over vannet fra Rudstøen. Også der, hos kaptein Friderich Christoph Ditten, ble de overtalt til å overnatte, før de endelig dro til Kongsberg neste ettermiddag.

Kongsberg, akvarell av Robert Batty, ca 1820–30

[Nasjonalbiblioteket blds_04972](#)

På Kongsberg, og også underveis dit, kom Christiane Koren og hennes reisefølge tett på fattigdommen. Det var nettopp besluttet at gruedriften skulle innstilles, og besøket i sølvgruvene var trolig den viktigste grunnen til Korens reise til Kongsberg. Gruvene gikk med underskudd, det var økonomiske nedgangstider i Danmark-Norge, og kongen trengte penger blant annet til Napoleonskrigene. Kongsberg var allerede sterkt preget av nedleggelsen, avviklingen av gruvene hadde pågått over flere år, og mange var blitt arbeidsledige. Korens losji var hos Zimmermanns i 1ste Tvergade fra Kirken. Han var ved siden av jobben som hyttarbeider vert for reisende. Utenfor huset samlet det seg en stor mengde tiggere etter at hun «havde givet en elendig Moder med 2 'usse Børn' lidt». Fattigdommen var nesten ikke til å holde ut, syntes hun. Også underveis til Kongsberg bekymret hun seg for fattigdommen, ved synet av «en sørgelig Egn om Kongsberg», stillheten, det «Mismod og Kummer» hun så hos folk. Kammerjunker Petersen, som satt i kommisjonen som utredet situasjonen for sølvverket i forbindelse med nedleggelsen, og som var innlosjert samme sted som Koren, «bekræfter kun alt for meget, at jeg læste ret». Nøden på Kongsberg ble etterhvert så stor at staten i 1806 etablerte et ekstraordinært fattigvesen for de tidligere ansatte ved bergverket.

Utsnitt av N.S. Krums kart over Kongsberg fra 1884.

Christine Koren hadde losji i 1ste Tvergade, rett overfor kirken. Bergseminaret ligger på den andre siden av Torvet ved Kirken.

[Nasjonalbiblioteket NA kart 25](#)

Koren ble tatt i mot og vist rundt i Bergseminaret av inspektør Jens Esmark, som senere ble professor i bergvitenskap ved Universitetet i Christiania. Hun besøkte også Paul Steenstrup, som ved nedleggelsen av sølverket fikk i oppdrag å planlegge et jernverk og senere et tekstilmanufaktur der. Steenstrup ble senere Kongsbergs representant i Riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814, og fikk samme år godkjennelse til å grunnlegge Kongsberg våpenfabrikk.

Gruvebesøket gjorde inntrykk, hun hadde gledet seg til det, men besøket gjorde henne også engstelig og opprørt. Om selve sprengningen skrev hun: «aldrig hørte mit Øre noget høitideligere, aldrig ventede jeg noget saaledes deelt mellem Længsel og Frygt (...) det var *gyselig skjøndt*». Også resultatet av gruvarbeidet, begeistret henne: «Alt saae vi, hvordan Metallerne bleve udbrudte, stødte, rensede, adskilte – det interesserede mig kun for saa vidt; man maae beundre alt hvad der ved menneskelig Eftergranskning er bragt til Fuldkommenhed.» På Den Kongelige Mynt, anlagt i 1686 som en del av sølverket, fikk de se selve myntproduksjonen. Igjen trekker hun fram fullkommenheten i sin gjenfortelling i dagboken. «I Dag har vi beseet Mynten, 2ß

Liv og Levnet fra Begyndelsen af. Det morer eller interesserer mig altid at see sysselsatte Mennesker, og endnu mere naar de beskæftiges med Ting, som ere bragte til en vis Fuldkommenhed.» Men også ved dette besøket blandes hennes glede med skrekk, opplevelsen av farene ved arbeidet med det glovarme metallet, tanken på mannen som ikke lenge før hadde «styrtet baglends ned i denne Ildhav».

Bergseminaret på Kongsberg, oppført 1786

[Fotografi av Anders Beer Wilse, 1903, eies av Norsk folkemuseum](#)

Også kirken på Kongsberg var en viktig attraksjon. Kirken er en korskirke fra 1761, kjent for å ha et rikt rokokko-interiør. Christiane Koren og hennes følge ankom Kongsberg om kvelden lørdag 10. august, og søndag formiddag gikk de i kirken. «Vi blev i Kirken til alt var forbi, for at besee den rigtig, og fik endog see det kostelige Alter- og Prækestoltøi, som von Cappelen har skiænket hertil (...) Al denne Stads kommer kun til offentlig Skue de 3 store Høitidsdage. Skulde det ikke være en Reise verd?» Peder Juel von Cappelen, som eide Eidsfoss Jernverk, og hans kone Christine Marie «Maja» Klein, ble etterhvert noen av Korens nærmeste venner. Fra Christiane Korens senere dagbøker kjenner vi hennes rike nettverk av slekt og venner, mange av dem sentrale figurer i datidens norsk-danske kultur- og samfunnsliv. Dagboken fra reisen til Kongsberg inneholder utførlige beskrivelser av diverse besøk, både underveis og på Kongsberg. Dette er møter som utvider hennes allerede omfattende, og stadig voksende, nettverk.

Kongsberg, litografi etter Clausen, 1830-tallet

Nasjonalbiblioteket blds_08201

Om denne utgaven

Tekstgrunnet for dagboken fra 1805 er [Ms.8° 1464](#).

For utdypende informasjon om Christiane Korens dagbøker, se [forfattersiden](#).

De personene Koren omtaler i dagboken er identifisert så langt det har latt seg gjøre. Lindbæk har navneregistre i sine utgivelser, og disse opplysningene har vært til stor nytte, se [Sofie Lindbæks noter](#). [Folketellingen i 1801](#) har gitt presise opplysninger om ellers vanskelig identifiserbare personer. Også andre kilder fra Digitalarkivet har vært nyttige.

Verken saksforhold eller enkeltord er kommentert. Hovedmålet med utgivelsen er å gjøre Christiane Korens dagbøker lesbare for lesere og forskere.

Takk til Elisabeth Eide for korrekturlesning og verdifulle innspill underveis i arbeidet. Takk til forskningsbibliotekar Øivind Berg, som har bidratt med utførlig kunnskap om personer fra denne tiden. Takk til Ellen Wiger for bistand med tekstkodingen.

Prinsipper for transkripsjon av Christiane Korens dagbøker

1. Transkripsjonen er nøyaktig og bokstavrett, det vil si at Christiane Korens rettskrivning er beholdt.

2. Transkripsjonen tar som utgangspunkt at teksten gir mening, og utydelige bokstaver og ord er derfor transkribert velvillig ut fra sammenhengen. Det har i noen tilfeller, enten fordi det har vært vanskelig å tyde bokstavene, eller fordi de er forsvunnet i marginen ved innbindingen, vært nødvendig å markere usikker lesning med spisse klammer < >, og helt uleselig tekst er markert slik: <...>. Samme markering er brukt ved tap av tekst på grunn av skade i papiret, men da er det i tillegg satt inn en note.

3. I noen tilfeller er det vanskelig å avgjøre om en bokstav er stor eller liten. Det gjelder spesielt a/A, g/G og k/K. Her har vi valgt den form som følger normen; stor bokstav ved ny setning, i substantiv og i egennavn.

4. Sideskiftene og paginering i originalen er markert. Der det mangler paginering er det brukt #.

5. Tekst som er understreket er gjengitt med kursiv.

6. Ord som er delt ved linjeslutt uten bindestrek, er gjengitt stilltiende som ett ord.

7. Tilføyd tekst gjengis med hevet skrift.

8. Tekst som er strøket, er markert med gjennomstreking.

9. Når tekst er rettet ved at noe er skrevet oppå noe annet slik at opprinnelig tekst er dekket, transkriberes den sist skrevne teksten, mens den opprinnelige gjengis i note.

10. Manglende punktum ved setningsslutt er satt inn slik: [.]

11. Nasalstrek (liten strek) over m/n er gjengitt med mm/nn.

12. Christiane Koren har utnyttet dagboksidene godt, og innrykk ved avsnitt er som oftest ganske små. Det kan derfor være vanskelig å avgjøre hvor det er avsnitt i teksten, og vi har her vurdert det ut fra både utseendet og innholdet. Enkelte steder har hun også lange mellomrom midt på en linje, i slike tilfeller er det ikke satt inn avsnitt når teksten fortsetter på samme linje.

13. Christiane Koren følger tidens konvensjon ved å sette inn anførselstegn i begynnelsen av hver linje i sitater. Ettersom vi ikke har markert linjeskiftene i teksten, ville det blitt uforståelig om anførselstegnene skulle være med i løpende tekst. De er derfor ikke tatt med i transkripsjonen. Samme prinsipp er fulgt i dikt, selv om vi her har beholdt linjeskiftene.

14. Det finnes en del påskrifter gjort av andre i manuskriptet, i form av parenteser og understreknings. Disse er trolig gjort i forbindelse med Sofie Aubert Lindbæks arbeid med utgivelse av dagbøkene, og er ikke tatt med.

15. Christiane Korens dagbøker fra 1814 og 1815 er tapt, bortsett fra 29. juli til 12. august 1814. Til grunn for utgivelsen av dagbøkene fra perioden som er tapt, ligger derfor Sofie Aubert Lindbæks utgave fra 1915. Lindbæks ortografi er beholdt i utdragene som er transkribert av henne, selv om denne i noen tilfeller trolig avviker fra originalen. Lindbæk har i sin utgave redigert bort kortere og lengre partier. Der hun utelater tekst har hun lagt inn ... (varierende antall prikker), disse utelatelsene er markert med [...]. Lindbæk har brukt stanset skrift for å gjengi det som i manuskriptet trolig er understreket tekst, slik tekst er markert med kursiv. Lindbæk har skrevet inn egne tilføyelser i kursiv og skarpe klammer, som oftest er dette opplysninger hentet fra utelatte partier. Disse tilføyelsene er beholdt i skarpe klammer.

[7. til 16. august 1805]

Giellebek 7de August 1805

Mismodig forlod jeg Tøyen i Dag – glad forlader jeg aldrig dette skønne Sted, disse ædle, hiertensgode Mennesker; men min fromme Lotta^{k1} havde havt en saa slem Nat, var endnu meget syg, men fulgte desuagtet Skriveren^{k2}, Sally^{k3} og mig ned til Enden af Alleen, da vi Kl henimod 2 endelig kom afsted. Foran kiørte Hertel^{k4} og Brock^{k5} (Præsten fra Nannestad) og ved Mad: Møllers Port^{k6} gjorde

vi første Halt for at tage liden Nella^{k7} med, som altsaa indtog 4de Plads i vor Vogn. Regnen begyndte alt, og fulgte os lige hertil, hvor vi deels herfor, deels fordi vi ei i 3 a 4 Timer kunde faae Skyds, besluttede at blive Natten over. Her er fuldt af Alskens Mennesker, som Regnen har jaget hid. Til Lykke kom vi først, og har faaet 2 Værelser, dem ingen skal tage fra os.

Mit Hoved er saa slemt, og jeg har ei havt alt det Gode af den deilige Vei, de end deiligere Situationer heromkring, som jeg kunde havt. Nu har jeg jaget dem ud, alle Herrerne (som veed at adlyde) mens jeg lægger mig. De leer og støier herudenfor saa selv Regnens Pladsken bedøves. Præsten især er reent forstyrret. God Nat, mine Elskede, for hvem disse Linier ere bestemte, sov sødt, uden Hovedpine og Frygt for kiære Fraværende –

Den 8de, min Wilhelms^{k8} 14de Fødselsdag, skal vi helligholde ved at skue Naturen i sin Pragt fra Paradiisbakkerne. Regnen vil vedblive, synes det. Vi vil see at forsvare os mod den saa godt mueligt. Der er forspendt, indpakket, drukket Caffé, altsaa til Vogns –

☞ Ak det faldt mig saa tungt paa Hiertet, da jeg i Dag reiste forbi det hyggelige Frederiksberg, Mindet om der tilbragte glade uforglæmmelige Timer i vor ædle Bulls^{k9} og hans behagelige Families Omgang, Mindet om disse – om saa meget – mine Taare blandede sig med Himlens, min Siæl dvælede med dyb Veemodighed ved de henfarne Dages, de aldrig tilbagevendende Dages Minde – –

Hochsund – Torsdag Aften de 8^{de}

Muntre og glade, til Trods for den strømmende Regn, sad vi alle, rullede vi alle ned over Paradiisbakkerne, til Trods endog for Taagen som saa misundelig tildækkede den hele skønne Egn med sit uigiennemtrængelige Slør. Alt som vi nærmede os Bragnæss, tiltog Regnen, og i samme Grad aftog vore Hestes Kræfter. De vare saa udpinte, det vilde været grusomt som forgiæves at tvinge dem. Vi bleve da enige om, at vi skulde holde ved Begyndelsen af denne lange underlig situerede Bye, imens Hertel og Brock, som kiørte med egne Heste, jog

afsted til vort Bestemmelsessted (hos en Mad: Bagge, Giæstgiverske^{k10}) og sendte os Hestene tilbage. En lille stakkels Skydsgut græd og jamrede sig. Vi gjorde alt for at trøste ham og os selv. Vandet rendte ned ad min hele venstre Side, hvor det havde fundet Vei giennem al min Indhyldning, til det Inderste. Imidlertid holdte vi der heelt taalmodige uden for en stoer vakker graae Gaard. «Hvem boer der?» spurgte vi en Forbigaaende. Capit: Hübsch^{k11} – «Nu» mente jeg, han maae vel være en *smuk* Mand, og foreslog – ^[3] – for Spøg, kan I tænke – mit Følge at tage ham i Øiesyn. Efter en god Tiimes Holden og Bløden, kom Hestene tilbage, og vi de slæbte os frem til bemeldte Madame, som var stiv og dyr øg i en Pokkers Tiid. Men her traf jeg en Jomfr: Borr^{k12}, som jeg kiendte fra Edsberg, hvor hun havde været i Huset hos Hiort^{k13} paa Lechum, en god, velvillig dansk Pige, som var saa god og omhyggelig for os alle. Da jeg havde faaet nogenlunde ombyttet, vort Tøi var blevet tørt, vi havde spiist og drukket Caffé, kom vi hertil i godt Veir, paa deilige Veie; men jeg følte en stærk Feberrysten, og tør ei vove mig over Sundet til Eger Præstegrød, som ligger saa indbydende for mig, før i Morgen.

Ungdommen tog nu over til en gl: Klokker Bakke^{k14} paa hiin Side Sundet, hos hvem Hertel har gaaet i Skole; og nu vil jeg forsøge at kujonere min Feber ved nogle Øieblinks Hvile.

Kl 10 – Af Hvilen blev intet. Mit Hoved tillod ingen, og jeg stod netop af Sengen, da alle kom tilbage, og med dem den snilde Dahl^{k15}, som forsøgte alt for at faae mig og os alle med til Smiths.^{k16} Dog, vi vare alt rangerede her, og nu hviler de fleste – snart Eders Moer Koren med.

Den 9de Morgen Ikke saa meget for at ønske Eder god Morgen, mine Elskelige, som for at give Eder en christelig Advarsel, skriver jeg disse Linier her endnu. Reiser I nogensinde denne Vei, saa tag ei ind hos gl: Margrethe Pær Andersens^{k17} – om hun end lever saa længe. Her er forbistret dyrt og uhyggeligt oven i Kiøbet. Nu med underlige Fornemmelser til Eger Præst –

^[4]I Hougs Pstgrød \leftrightarrow modtog os Dahl med sin sædvanlige Godmodighed; Præsten lidt vrippen, for vi ei havde taget lige dertil, hans lille Kone hiertelig

godmodig og bliid; og da vi nu havde samlet os (Brock og Hertel reiste lige til Dietens^{k18}, hvor vi skulde komme efter om Aftenen) begyndte der en Overtalelse og Striid. Præstefolkene havde med Haand og Mund lovet Madam Cappelen^{k19}, vi skulde komme med dem til Eidsfoss. Det var nesten umueligt; men alle disse Mennesker havde sadt sit Hierte hertil. Endelig blev der giort et slags Vaabenstilstand – os blev givet Tiid at overlægge Tingen med vort Følge, og vi bleve paa alle Sider roelige.

Nu var der saa meget, jeg skulde sige Eder, mine Dyrebare, og nu er just Tiden som allerknappet. Dog nei, jeg vil være oprigtig – ikke Tidens Knaphed forvirrer mig – jeg kan ikke blive enig med mig selv om Maaden at fortælle paa. Alle I, som læser dette, veed hvordan Forholdet har været – fra og til – mellem F: Smith og mig, hvor inderlig kiær han engang var mig, hvordan vort Venskabsbaand brast, hvordan det igien lidt efter lidt er knyttet sammen. Hvem kan see hans blide blaa Øie uden at vorde ham god? Hvem kan kiende hans Aands og Hiertes Fortrin, uden at agte ham? Han kom mig, jeg ikke ham imøde – burde, kunde jeg støde den Haand, han saa venligt, med dette sønlige Blik rakte mig, tilbage? Dog, jeg skriver en Dagbog, en Reise- ingen Hierte-journal. Hvorfor ærindrer I mig ikke om det?

Hougs Pstgrd er gammeldags, men rummelig og beqvæm. Den nuværende Beboer har pyntet den meget. Overalt er peent, men ^[s]men simpelt. Saaledes i det Hele. Mad: Smith er nu ligesaa yndet af alle, som hun i Begyndelsen hun kom til Eger, var det modsatte. Der er kun een Mening om, at han har ^{om}dannet hende fra en egensindig lunefuld Dame til en jævn, takkelig Husmoder, en bliid forekommende Værtinde; dem begge, efter mine Tanker, til lige Hæder – Atter atter ude af min Vei –

Vi gik en Tour før vi spiste, var i et lille vakkert Granholt, saa ligt mit paa Mustorp; inde paa Kirkegaarden hvor vi besøgte den unge Mad: Omsteds^{k20} simple Gravsted. Omkring det er plantet adskillige Træer, som vare opvoxede med hende; de vare nemlig plantede ved paa hendes Fødselsdag. Ak, kunde da de glade lykkelige Forældre forudseet, hvor snart de skulde omplantes, saaledes omplantes – hvor vilde de da, som nu ved den sidste Omplantning, vandet dem

med bittre Taare – –

Jeg saae saa tydelig den utrøstelige Moder ved den rædningsløse elskede elskede Datters Smerteleie, ved den aabne Kiste, farende tilbage ved Synet af de Ødelæggelser, Dødens skrækkelige Ledsager, Forraadnelsen, havde anrettet paa den unge, hulde, blomstrende Skabnings Ansigt, ved at see de Øine brystne, som nyelig smilte Fryd i Moderhietet, de Læber blaa, sortnede, som et Par Dage før jublede høit Haabets gladeste Sang den lyse, glædelovende Fremtiid imøde – –

Følger mig atter tilbage, mine Elskede, til Præsteboeligen, hvor fra vi nu, ugiærne, skilles, efter at have spiist og drukket Caffé, og givet Løfter om et længere Ophold paa Hiemtouren.

Veien hertil *Raaen*, kan ei kjøres uden Fare. Vi lod altsaa Vognen holde ved Fiskum Vandet, og roede i en Baad, den gode Capit. Dietten ~~hær~~ havde ladet møde ved Rustøen, i det blideste Veir, den smilende Aftenrødme, til det vakkre, høitliggende Raaen, hvor Capit: hans fortræffelige Hustru, hans snilde Børn ^{og} Brock og Hertel modtog os saa glade. Vort faste Forsæt var at tage til Kongsberg ⁽⁶⁾ efter en kort Visit her, men derpaa er ei at tænke. Her skal komme Fremmede i Morgen, dog ere vore Heste bestilte til Kl: 5 i Morgen Eftermidd:

Den 10de Kl er nu 7, og alt er færdigt til Reisen. Her er ingen uden Amtmand Hofgaard og hans meget takkelige Kone ^{k21}, og en meget gammel Mand, Krum, med en heller ikke ung Søn ^{k22}. Alle øvrige Indbudne lod sig undskylde. Det var mig ei tilpas, da jeg giærne gad kiendt nogle af dem, især Præsten Heber ^{k23}. Mad: Smith ^{k24} kunde nok ogsaa kommet. Præsten fulgte med Dahl til Kongsberg i Aftes, i fuld Vished om, at vi skulde kommet der. Han er nu vist lidt stødt, fordi vi hastede saa fra Prstgrd: og blev her. Men du faaer taale det, Puus! – Farvel fra det vakkre Raaen – sikkert for altiid Farvel herfra; thi kommer jeg end paa disse Kanter, bliver det dog neppe hid, da Dietten har solgt Gaarden, og flytter til Kongsberg. Al Ungdommen var i Morges paa det smukke *Fossesholm*, hvorhen vi alle bleve budne; men neppe kan komme denne Gang.

Petraminde, et Lyststed, unge Omsted ^{k25} lod bygge til sin elskte, nu tabte Petra og sig, skal især være deiligt, og et Echo skal der være, som er mageløst. Egentlig hedder det *Petraborg*; men vi har omdøbt det Petraminde. Det klinger

sødere – og er passeligere, da hun, det er nævnt efter, ei er mere –

¶ Kongsberg d: 11te Søndag

Lille Mariane Dietten^{k26} fulgte med os i Vognen, Sally reed med hendes Broder^{k27} den halve Vei hid, og vi skildtes ugiærne fra de gode kiære Børn. Det var ogsaa som om den sidste Halvvei blev mere og mere øde, som vi nærmede os Kongsberg.

Jeg veed ikke hvordan det var, mit Hierte blev saa klæmt, jeg aandede saa tungt, og alle sadde vi tause. Det er en sørgelig Egn om Kongsberg, isaær paa denne Side, og det Stille som hærskede, ikke allene uden for Byen, men i alle dens Gader, var mig saa smertelig paafaldende. Ja alt, lige til den krybende Ydmyghed hvormed de gule gustne arme smaa Væsner bukkede og neiede for os, nesten i Støvet, gjorde mig saa ængstelig. En Grund til denne Ængstelighed laae allerede i min Siæl paa hele Veien hid, ved Forestillingen om den Mængde nu snart brødløse, elendige Familiers Jammer, naar de skal forlade Fødestædet, det fædrene Arnested, de Elsktes Grave – Paa alle Ansigter læste jeg Mismod og Kummer; og Kammerjunker Petersen^{k28}, som logerer her, hos Zimmermanns^{k29}, og er <...> i den Comission som er nedsadt i Anledning af Sølvværkets Ophævelse, bekræfter kun alt for meget, at jeg læste ret. Dog, til Dagens Orden!

Vi kom hid Kl: 9. Vort Logie var bestilt, og vi har det her ret beqvæmt, vakkert og godt. I Dag har vi været i Kirken, den deilige lyse høie, reele Kirke, paa nogle Smaating nær, et ret Herrens Tempel. Provst Haslev^{k30} prækede en ^[8]ved intet udmærket Præken. Vi blev i Kirken til alt var forbi, for at besee den rigtig, og fik endog see det kostelige Alter- og Prækestoltøi, som von Cappelen^{k31} har bes skiaenket hertil, hvorpaa hans Navn paraderer, iblandt øvrigt og under Jesu af Nazaret's Navn paa – jeg troer Messehagen[.] Al denne Stads kommer kun til offentlig Skue de 3 store Høitidsdage. Skulde det ikke være en Reise værd?

Vi gjorde en kort Visit hos Provstens, som jeg kiender fra Hadeland, hvor han

var Cappellan i Gran. Der var Justiitsraad Boll^{k32} med sin hele Familie (hans Kone er Syster til Provstinde Haslev) og endeel andre Mennesker som frokosterede, men som jeg for Tidens Korthed Skyld ei fik tage i Øiesyn[.] Kan vel ogsaa mest være det samme. Frue Boll skal ellers være en ypperlig Kone. Hertels Svoger, Poppe^{k33} (hans Tittel tør jeg ei skrive af Frygt for at sige det galt) er en prægtig, godmodig, jovialsk Mand, hans Kone^{k34} en takkelig jævn Kone, ligefrem og oprigtig som Sydskende hendes. Overalt var det gode, velvillige Mennesker alle de, som hørte til den Kreds. Poppe og Kone vare med os i Kirken, og did ere vi budne i Aften. Men først skal vi ud og gjøre Visitter, og det i al vor Pomp – saa vil Hertel det.

Her logerer og spiser for nærværende Tiid ingen uden den snilde Petersen og vi. Ved Bordet fornyede vi det gamle Bekiendtskab ~~m~~ med ham, og kom herved naturligviis til at tale om gamle Dage og om de tabte Venner, hvis Savn han kan føle som kun Faa kan det. Her glider hans Dage ret sørgeligt, skildt fra sin hulde Viv, og daglig omgivet med^{af} Jammer og Klager, som han ikke formaaer at standse – Alt for meget for et Hierte som hans –

⁹⁾Aften Alle de Tourer ere da forbi, Gud skee Lov! alle de Visitter, mener jeg. Vi har beseet Semenariet, hvor det godlidende, artige Asector Esmarch^{k35} viste os allevægne omkring, Hans Kone traf vi ei hiemme. Siden vare vi hos Asector Stenstrups^{k36}, et Par jævne, godmodige Folk. Han især var jeg ret indtaget i; men hvad Konen tabte i sit Personlige, vandt hun igien, for mig, ved den Inderlighed, hvormed hun talte om min kiære Marthe Lie^{k37}, med hvem hun er opvoxet, og elsker saa høit. Hertel har været der i Huset før han kom til os. Ogsaa i ham vare begge de Gamle glade, og glade i at vide saa vel han som Telja^{k38} levede vel. Vi bleve ei mangestæder modtagne, som vel var, da jeg længtes efter Thee og Hvile, som jeg fandt med meget mere godt hos min snilde Moer Poppe, hvor vi tilbragte Aftenen ret fornøieligt og med megen Latter. Den arme Lieut: Horst^{k39}, som Nicoline Brünich^{k40}, eller rettere hendes skammelige Moder^{k41} skildte ved Forstanden og nesten ved Livet, logerer der; han var inde hele Tiden, og ret munter; men seer^{saae} vildt og ængsteligt paa os alle imellem. Han har i

øvrigt slet intet ved sig, som interesserer, synes mig, uden for saa vidt hans Skiæbne aftvinger os Medynk. Det er skrækkeligt, saaledes som denne elendige, lumpne Qvinde, Fr: Br. har behandlet Horst og et andet ungt Menneske her, hvordan hun har ^[10]anvendt den nedrigste Optrækkerskes Kunster for at udsuge disse arme Mennesker til det yderste. Strafværdig, afskyelig strafværdig er den Moder, som endog ved den bittreste Armod lader sig tvinge til at opofre sine Børns Uskyldighed, at sælge dem for at opholde dette stakkels korte Liv. Men nu den Moder, som har – *bør* i det minste have – mere end rigeligt Udkomme, som det man kalder Lykke efter sine underlige Griller har sadt saa høit til Skue, naar denne Moder af ussel Vindesyge gjør sine Døttre til Lokkemad, afretter, tvinger dem til at blive Sirener for at frarøve Ynglingen sin sidste Skiærv, og, hvad der er noget mere, sin Troe og Tiliid paa Mennesker, sit Hiertes Roe – hvilket Uhyre sætter vi da ved Siden af hende? og hvilken Pige er ynkværdigst, eller mere tabt for Sæderne og Dyden, hiint Offer for Moderens Armod og slette Opdragelse? eller denne, som blev *staaende* paa Bredden af den Afgrund hvori hun – med List eller Tvang – maatte henlokke og nedstyrte Elskeren? – –

I Morgen skal vi til Gruerne, og hertil glæder vi os alle. Men en heed, trættende Dag vil det vel blive, og hertil hviler vi os alle –

Mand: 12te

«O Vee den første Stund, da Biergets mørke Huler
Ved graadig Lyst til Guld blev Dyds og Glædes Grav!
Man fandt det gule Støv, som kløgt Naturen skiuler» – –

«Dyds og Glædes Grav» – vist nok blev det det; men denne Hiertets, Sædernes Fare, faldt ikke idet Sandselige, truede ei nær ved. Derimod stod Døden med udstrakte Arme, som omspendte den hele underjordiske Hule, truende at gjøre hver Forover som torde stige ned, til sit Rov. Dog, i tusindviis stege de ned, saae den dristig i det frygtelige Aasyn, gik i dens aabne Strube som til en Dands –

^[11]Her blev jeg afbrudt ved Visitter – Hertels Broder og Kone, Asessor Stenstrup's Kone – og en Jomfrue Prom^{k42}. De drak Thee og sladdrede et Par Timer bort. Frue Stenstrup, som i Gaar, mest om Molla Lie. Ungdommen, og med dem Skriveren, er gaaet ud at spadserer, jeg sidder her ganske ene, det

scumler alt, og ei tør jeg see ud giennem Vinduet, da her staaer fuldt af Tiggere fra Dørren til Kirkemuren (vi boer lige over for Kirken) samlede i et Øieblik – da jeg havde givet en elendig Moder med 2 'usse Børn' lidt: En saadan Mængde Betlere saae jeg aldrig før paa engang. Det Dødsstille i Gaderne; kun afbrudt ved disse Elendiges Jamren, er mig nesten uudholdeligt – Lad os ligesaa godt igien vende tilbage til Gruerne – der er ogsaa ængsteligt, men ei som her.

Vi kørte en halv Miil, det sidste af den var frygteligt fælt, siden gik vi op ad det Bratteste. Alt saae vi, hvordan Metallerne bleve udbrudte, stødte, rensede, adskildte – det interesserede mig kun for saa vidt; man maae beundre alt hvad der ved menneskelig Eftergranskning er bragt til \leftrightarrow Fuldkommenhed. Men nu stod jeg svimlende ved en af Hulerne, saae dem stige ned ad den frygtelige Stie, hurtige, som Ekhorn klavrer i Grenene – saae nu ei længere dem, kun de brændende Fakler med den dødblaae Flamme. Sara vilde endelig derned; det var som om en usynlig Magt drev hende, og al min Overtalelse var forgiæves, kun min Angst holde hende tilbage; men hun var hele Tiden mismodig – er det endnu – over sit tilintetgjorde Ønske.

Vi fik siden see en Grue i Dagen, som det heder i deres Sprog, Bergsproget, det vil sige, en indstillet, hvori ei længer arbeidedes. Den laae som en Dal aaben for os, og saae vi der, da Stiger og alt var i sin Orden, den hele Indretning. Poppe lod minere eller skyde dernede, og aldrig hørte mit Øre noget høitideligere, aldrig [12] ventede jeg noget saaledes deelt mellem Længsel og Frygt – jeg kunde kalde det i vellystig Angst – som det andet Skud. Jorden bævede, hvor vi stode. Echoet gientog tog Skraldet tifold, Stenene praslede som stærkeste Haglbye ned i Afgrunden. Sandelig, det var *gyselig skøndt*.

Vi vare siden inde i den af Brunich^{k43} anlagte Stoll, gik i den udhulede Klippe, hvor vi imellem maatte bukke os, langs de vaade sorte Vægge langt, meget langt, til det inderste af Stollen, hvor der var anlagt Fyr, som jeg tendte med en Fakkell, sandsynligviis for sidste Gang. For kort Tiid siden var i denne Stoll død en Mand og en Hest, begge formodentlig qvalt af Røgen, da Manden havde vovet sig ind før Røgen havde sadt sig. Hans Fakkell var slukt, og med den hans Livslys –

Vi sad en Stund ved Udgangen, og det var skræksomt at see den sorte Røg

trænge sig giennem den trange Hvælving. Paa Tilbagevein vare vi i deres Bedehuus, hvor de Morgen og Aften holder Bøn. Ak, vel maae de bede, vel maae de sukke «Vi gaaer til Døden hvor vi gaaer!» –

Trætte og hede stege vi igien til Vogns. Mit hoved var lidt fortunlet, mit Hierte maaskee endnu mere. Da vi havde spiist, laae jeg en Timestiid. Det styrkede.

Tirsdag 13de I Dag har vi beseet Mynten, 2β Liv og Levnet fra Begyndelsen af. Det morer eller interesserer mig altid at see sysselsatte Mennesker, og endnu mere naar de beskiaeftiges med Ting, som ere bragte til en vis Fuldkommenhed. Endskiøndt altsaa jeg ikke kunde glæmme her heller, ved hvor mange Lidelser, maaskee Dødskampe, dette usle Metal, som nu forarbeidedes, var draget frem af Biergets Indvolde, ^[3]glædede jeg mig dog ved den lette Mechanisme, den Hurtighed og Orden hvormed alting gik sin Gang. Denne Tilfredshed forstyrredes ellers fælt da jeg kom ned i Smeltehytten, hvor jeg med Gysen saae den gloende, sydende Metal strømme ud, og hørte – skrækkeligt! – hvordan en Mand for en Tiid siden var styrtet baglends ned i denne Ildhav – jeg udholdt ikke at høre det eller staae der længer –

Vi har atter i Dag været lidt nede hos Stenstrups, som bad os til sig i Morgen, men da er vor Bortreise ganske bestemt. Provsten Haslevs havde været her i Gienvisit – da vi vare borte i Gaar. Underligt nok, at vi ikke ere budne did en eneste Gang *her*, hvor de ere mine og Korens eneste Bekiendtere, da vi derimod altid og trængende vare budne til dem, mens de vare i *Gran*, hvor vi hver Dag maatte sværme omkring. Saa snurrtigt gaaer det til i denne Verden.

Og nu Farvel fra Kongsberg, mine Elskelige! Kl 10 i morgen ere Hestene bestilte.

Eger- eller Hougs Præstegaard Onsdag Aften Kl 11

Men vi kom ikke afsted før kl 11½. I de 3 Dage vi vare paa Kongsberg, var det ypperligt Veir; men just som vi satte os i Vognen, kom en stærk Tordenbye, som dog ikke var istand til at true os ned igien. Den vædede os rigtig nok lidt, men vi

tørredes igien inden vi kom til Donserud, Skydsskiftet. Her forlod Brock og Hertel os, og tog Jomfruerne med, for at gjøre en kort Tour til Raaen, ^[14] og troede de, at være lige saa tidligt ved Rustøen, som vi. Men der holdt vi og ventede mere end 1 Time. Skydsgutten blev utaalmodig, og vi vare just i Begreb med at kiøre, da vi saae dem stige i Baaden. Den gode Capit: Dietten, hans prægtige Kone, og begge Børnene fulgte med, og havde fuld Caffeanstalt med sig. Vi drak og sladdrede, tog Afskeed ved et Glas Madera, og kom hid, just tilpas, da Regnen begyndte at styrte ned.

Præstefolkene toge blide og muntre mod os, dog for det første kun den lille Madame, da han var henne hos sine Høerivrere, og kom hiem ganske giennemblødt, men var lige bli lell – Aftenen har vi sladdret bort, spiist bort, drukket bort i Æggepunsch. Vi bliver her i Morgen over, dog ikke Hertel og Brock, som haster mere end vi.

Dette skriver jeg paa et peent Værelse, hvorhen Vært og Værtinde fulgte os – lige over for sover Nella og Sally – ved Siden af dem Præstefolkene – saa vidt kiender jeg Husets Leilighed. Men Skriveren ligger alt i den sneehvide Seng og venter sin Hustroe –

Den 15de Torsdag I dag er min Jes^{k44} 12 Aar. Gud Velsigne og bevare ham! Hidtil havde jeg kun Glæde af ham, af alle Glutterne mine. O maae de kun stedse blive gode, retskafne Mennesker – Alle Lidelser troer jeg at kunde bære, uden at synke reent til Jorden, kun ikke den

At see *dem* vandre Lastens brede Veie –

^[15]*Aften* Saa fornøielig som denne Dag, gik sielden en Dag borte fra mit Hiem: Da Hertel og Brock – som ei vare at holde – reiste, blev Nella og Sally med ned i en deilig Lund ved Vandet, hvor de vilde sidde et Par Timer og læse – thi Bøger finder man her overalt, og Frihed har man til at benytte sig af dem, eller bruge sin Tiid som man vil –

Skriveren min havde ogsaa sneget sig bort med en Bog, Madamen var gaaet lidt bort af Frygt for Torden, og Præsten satte sig med mig nede i Gangen, og forelæste mig, imens jeg strikkede nok saa flittigt, en deilig Oversættelse af den første Sang i mit Yndlingsdigt *Urania*^{k45}. Naar I engang faae denne Oversættelse

at see, mine Dyrebare, vil I bædre, end her de døde Bogstaver kan sige Eder det, føle, hvordan det var mig ved at høre ham læse ^{dette} med sin skønne, smeltende Stemme, ved at see giennem mine Taare hans mørke blaa Øine vaade, glindsende. Da, som i Aften, da han ved Claveret spillede og sang alle mine egne Viser, – de gamle, som man leer af mig for, naar jeg efter min Følelse, det er Overbevisning (eller omvendt) kalder skønne – svandt det Mellemrum, hvori han blev mig saa Fremmed, reent bort af min Erindring – han var saa ganske den samme Frederik, som saa gjerne kaldte mig Moder, som jeg saa gjerne kaldte Søn. Illussionen gik saa vidt i Aften, at jeg i hans Kone, Sally og Nella, saae dig, ^[16] min ældre Sally ^{k46}, Katty ^{k47} og Malla ^{k48}, kort, saae os alle som engang en Aften paa Hovind for mange Aar siden, da han sad ved Claveret, og vi saadan omkring ham – –

Tordenen blev stærkere, Regnen ligesaa. Præstinden sad i en mørk Krog, mere angst end syg, endskiøndt hun paastod det Modsatte. Præsten lod spænde for en Vogn for at hente Pigebørnene, som kom hiem tørre og muntre, og det øvrige af Dagen gik – som I alt har seet. Ved Bordet var lidt Forstyrrelse, da Værtinden blægnede ved hvert Lyn, og tilsidst blev nødt til at gaae reent bort. Vi havde alt reist os, da Præsten paa nye fyldte vore Glas, og trykte mig ned paa Stolen – Vi havde glæmt at drikke Jes's Skaal –

Arme Hertel, arme Brock! hvor de have været henne i det fæle, frygtelige Veir, som her holdt ved i flere Timer, og drog, saa vidt vi kunde see – med dem. De bestiller Heste for os hele Veien, saa vi i Morgenaften kan være paa vort kiære Tøyen –

Fredag den 16de Med alt det kom vi ei hid før Kl over 10 i Aftes, og fandt Bordet dækket, men alle sovde hver i sin Krog, undtagen Kista ^{k49} –

Belæsset med endeel Bøger, fulgt at Præsten og Præstinden, kom vi dygtig vaade til Bragnæss. Her spiste vi Middag, og skildtes fra det gæstmilde, hyggelige Par, med Løfte om, at sees igien i Vinter – Det øvrige af Touren gik fort og godt, Veiret klarede op, og er vi nu her i god Roe, hvor vi agter at hvile godt ud. Stakkels Br: og Hert: havde havt en slem Tour i Torsdags, og været angst for Hestene. Torden slog ned i Bragnæss 2 Stæder, dog Gud skee Lov, uden at gjøre

Omtalte personer

Andersen, Margrete (1727–?), *Margrethe Pær Andersen*

Backer, Hans Jan (1732–1809), *Klokker Bakke*

Bohr, Augustine Cathrine (1778–?), *Jomfr: Borr*

Boll, Petter Georg (1742–1814), *Justiitsraad Boll*

Brock, Henric Andreas (1778–1833)

Brünnich, Morten Thrane (1737–1827), *Brunich*

Brünnich, Nicoline Christiane (1779–?), *Nicoline Brünich*

Bull, Charlotte Amalie Brix (1763–1844), *Lotta*

Bull, ikke identificert

Bøyesen, Sara (1770–1851), *min ældre Sally*

Cappelen, Peder Juel von (1763–1837)

Cappelen, Petronelle (1785–1804), *Mad: Omsted*

Collett, Mathea (Thea) Bernhardine (1779–1847), *[Assessor Stenstrups Kone]*

Dahl, ikke identificert

Devegge, Marie (1774–1813), *Malla*

Ditten, Friderich Christoph (1761–1832), *Dietens*

Esmark, Jens (1762–1839), *Assessor Esmarch*

Friderichsdatter, Mariane Birgitte (1790–?), *Lille Mariane Dietten*

Friderichsen, Johan Christian eller Ernst Hans, *[Mariane Diettens] Broder*

Gahn, Maria Gustava (1753–1839) *[Amtmand Hofgaards] meget tækkelige Kone*

Haslef, Poul (1763–1811), *Provst Haslev*

Heber, Carl Wilhelm (1771–1839), *Præsten Heber*

Hertel, Kirstine Marie (1772–?), *Kista*

Hertel, Peter Andreas (1769–?)

Hiort, Peder (1762–?)

Hofgaard, og hans] Andreas (1748–1811), *Amtmand Hofgaard*

Horst, Lieut., ikke identifisert marksjeider ved Sølvverket
Hübsch, Capit., ikke identifisert
Jensen, Lars Christian (1755–1835), [*Krums*] heller ikke ung[e] Søn
Klein, Christine Marie (Maja) (1766–1849), *Madam Cappelen*
Koren, Claus Wilhelm (1791–1808), *Wilhelm*
Koren, Jess Diderichsen (1793–1867), *Jes*
Koren, Johan (1758–1825), *Skriveren*
Koren, Sara Jessine Diderichsen (1789–1808), *Sally*
Krum, Jens Andreas (1730–1808)
Lie, Marte Margrete (1761–?), *Marthe Lie, Molla*
Milling, Frideriche Lovise (1757–?), *Mad: Møller*
Møller, Petronelle Margrethe (1784–1838), *Nella*
Omer, Margarethe (1763–?), *Mad: Bagge*
Omsted, Niels (1771–1808)
Oppen, Maren Elisabeth (Lise) (1778–1841), *Mad Smith*
Petersen, Peter (1767–1850), *Kammerjunker Petersen*
Poppe, Knud Severin (1760–1813)
Poppe, Maren Magdalene f. Hertel (1765–1833)
Prom, Anne Lyng (1787–1861), *Jomfrue Prom*
Schmidt Frederik (1771–1840), *Smith*
Schou, Wibecke (1746–1820)
Steenstrup, Paul (1772–1864), *Aessor Stenstrup*
Telja, ikke identifisert pike hos Korens
Treschow, Cathrine f. Devegge (1771–1838), *Katty*
Zimmerman, Christian Friderich Svabe (1761–?)
Zimmerman, Johanne Dorothea Katarina f. Poppe (1761–?)

Noter:

[k1](#). Lotta] Charlotte Amalie Brix Bull (1763–1844)

[k2](#). Skriveren] Johan Koren (1758–1825)

[k3](#). Sally] Sara Jessine Diderichsen Koren (1789–1808)

- [k4.](#) Hertel] Peter Andreas Hertel (1769–?)
- [k5.](#) Brock] Henric Andreas Brock (1778–1833)
- [k6.](#) Mad: Møllers Port] Frideriche Lovise Milling (1757–?)
- [k7.](#) Nella] Petronelle Margrethe Møller (1784–1838)
- [k8.](#) Wilhelms] Claus Wilhelm Koren (1791–1808)
- [k9.](#) Bull] ikke identificeret
- [k10.](#) Mad: Bagge, Giæstgiverske] Margarethe Omer (1763–?)
- [k11.](#) Capit: Hübsch] ikke identificeret
- [k12.](#) Jomfr: Borr] Augustine Cathrine Bohr (1778–?)
- [k13.](#) Hiort] Peder Hiort (1762–?)
- [k14.](#) Klokke Bakke] Hans Jan Backer (1732–1809)
- [k15.](#) Dahl] ikke identificeret
- [k16.](#) Smiths] Frederik Schmidt (1771–1840)
- [k17.](#) Margrethe Pær Andersens] Margrete Andersen (1727–?)
- [k18.](#) Dietens] Friderich Christoph Ditten (1761–1832)
- [k19.](#) Madam Cappelen] Christine Marie (Maja) Klein (1766–1849)
- [k20.](#) Mad: Omsteds] Petronelle Cappelen (1785–1804)
- [k21.](#) Amtmand Hofgaard og hans meget takkelige Kone] Andreas Hofgaard (1748–1811) og Maria Gustava Gahn (1753–1839)
- [k22.](#) Krum, med heller ikke ung Søn] Jens Andreas Krum (1730–1808) og Lars Christian Jensen (1755–1835)
- [k23.](#) Præsten Heber] Carl Wilhelm Heber (1771–1839)
- [k24.](#) Mad Smith] Maren Elisabeth (Lise) Oppen (1778–1841)
- [k25.](#) unge Omsted] Niels Omsted (1771–1808)
- [k26.](#) Lille Mariane Dietten] Mariane Birgitte Friderichsdatter (1790–?)
- [k27.](#) hendes broder] Johan Christian Friderichsen eller Ernst Hans Friderichsen
- [k28.](#) Kammerjunker Petersen] Peter Petersen (1767–1850)
- [k29.](#) Zimmermanns] Christian Friderich Svabe Zimmerman (1761–?) og Johanne Dorothea Katarina f. Poppe (1761–?)

- [k30](#). Provst Haslev] Poul Haslev (1763–1811)
- [k31](#). von Cappelen] Peder Juel von Cappelen (1763–1837)
- [k32](#). Justiitsraad Boll] Petter Georg Boll, (1742–1814)
- [k33](#). Poppe] Knud Severin Poppe (1760–1813)
- [k34](#). hans Kone] Maren Magdalene Poppe, født Hertel (1765–1833)
- [k35](#). Asessor Esmarch] Jens Esmark (1762–1839)
- [k36](#). Asessor Stenstrups] Paul Steenstrup (1772–1864) og Mathea (Thea) Bernhardine Collett (1779–1847)
- [k37](#). Marthe Lie] Marte Margrete Lie (1761–?)
- [k38](#). Telja] ikke identifisert pike hos Korens
- [k39](#). Lieut: Horst] ikke identifisert marksjeider ved Sølvverket
- [k40](#). Nicoline Brünich] Nicoline Christiane Brünich (1779–?)
- [k41](#). Wibecke Schou] Wibecke Schou (1746–1820)
- [k42](#). Jomfrue Prom] Anne Lyng Prom (1787–1861)
- [k43](#). Brunich] Morten Thrane Brünich (1737–1827)
- [k44](#). Jes] Jess Diderichsen Koren (1793–1867)
- [k45](#). Urania] Dikt av Christoph August Tiedge (1752–1841), 1801
- [k46](#). min ældre Sally] Sara Bøyesen (1770–1851)
- [k47](#). Katty] Cathrine Treschow, f. Devegge (1771–1838)
- [k48](#). Malla] Marie Devegge (1774–1813)
- [k49](#). Kista] Kirstine Marie Hertel (1772–?)

Christiane Korens *Reisedagbok for turen til Kongsberg 1805* er lastet ned gratis fra bokselskap.no